

Bachelorgradsoppgave

Tittel: Arbeid for personer med utviklingshemming

Title: Work for people with intellectual disabilities

Undertittel: Hvorfor arbeide når det ikke er en plikt?

Subtitle: Why work when you're not obligated to work?

Forfatter: Mats Ole Almo Ellingsen

[VPL 310]

Bachelorgradsoppgave i [Vernepleie]

[Avdeling for helsefag]

Høgskolen i Nord-Trøndelag - [2014]

Sammendrag

Den politiske føringen i samfunnet vårt er at alle som kan skal være i arbeid, dette gjelder også for personer med utviklingshemming. Det viser seg derimot at flertallet av utviklingshemmede ikke er i ordinært arbeid, men i arbeidsrettete tiltak. Som problemstilling for oppgaven min har jeg “Dagaktivitet – hvilke roller har det i voksne utviklingshemmedes liv.”. Metoden jeg har brukt i oppgaven min er litteraturstudie, hvor jeg har søkt frem faglig litteratur jeg mener er relevant. Denne litteraturen har jeg så brukt opp imot den teorien jeg allerede har fremstilt for å drøfte problemstillingen min. Det viser seg at selv om de fleste er enige om at målet som ligger i den politiske føringen, at arbeid som førstevalget også bør gjelde for personer med utviklingshemming fordi det er mange fordeler å hente ved å være i arbeid, så er trenden er at flere og flere jobber i kommunale dagtilbud og et økende antall er uten noen dagaktivitet. Undersøkelsen viser også tilslutning til synet om at det er bedre å ha et tilbud å gå til på dagtid, enn å stå uten noe tilbud selv når dagaktiviteten er knyttet til dagsentrene. Gevinstene av å ha en dagaktivitet er mange og omtales. Arbeid, her innlemmet i det felles begrepet dagaktivitet, spiller en viktig rolle i utviklingshemmedes liv selv om tiltakskjeden og valgmulighetene synes å være dårlig utformet og tilpasset de overordnede politiske målsetningene. Den noe negative trenden hvor utviklingshemmede mister jobber de før var alene om i VTA-bedriftene, mildnes noe av en gryende utvikling hvor noen utviklingshemmede inntar posisjoner og stillinger med status og innflytelse som tidligere var nærmest utenkelig. Likevel, ikke alle kan bli skuespillere og journalister. Fortsatt er dagsentrene og VTA-bedriftene helt avgjørende for å sikre dagaktivitet til utviklingshemmede. Oppgaven tar også for seg viktigheten av identitet, i forhold til forskjellige roller i livet. Hvordan arbeid kan være med på å stryke denne identiteten, men og hvor lett det er at utviklingshemmede ender opp med å bli krenket i mange arbeidssituasjoner.

Innhold

1. BAKGRUNN	1
2. PROBLEMSTILLING	4
3. TEORI	5
3.1. Identitetsskaping igjennom arbeid	5
3.2. Identitetsskaping	5
3.3. Arbeidets betydning	7
3.4. Arbeid som egentlig ikke er arbeid.....	7
3.5. Forskjellige roller i arbeidslivet	8
3.6. Distribusjonstall om arbeid for mennesker med utviklingshemming.	10
4. METODE	13
4.1. Kvantitative og kvalitative metoder	13
4.2. Litteraturstudie som metode.....	13
4.3. Søkematriser	14
4.4. Etske vurderinger.....	15
5. ANALYSE	18
5.1. Arbeid, yrkesopplæring og politikk	18
5.1.1. Arbeidets rolle som identitetsskaper.....	19

5.1.2.	Hvilke goder gir arbeid?	19
5.1.1.	Hva legger vi i begrepet arbeid?	19
5.2.	Om betydningen av arbeid, dagsenter- og aktivitetstilbud for mennesker med utviklingshemning.....	20
5.2.1.	Arbeidets rolle som identitetsskaper	20
5.2.1.	Hvilke goder gir arbeid?	21
5.2.1.	Hva legger vi i begrepet arbeid?	21
5.3.	Arbeidets sosiale betydning. – Sider ved arbeid for personer med utviklingshemming.	21
5.3.1.	Arbeidets rolle som identitetsskaper.....	22
5.3.1.	Hvilke goder gir arbeid?	23
5.3.2.	Hva legger vi i begrepet arbeid?	23
6.	DRØFTING	24
6.1.	Identitetsskaping	24
6.2.	Roller.....	25
6.3.	Er det arbeid?.....	27
7.	KONKLUSJON	29
7.1.	Tvetydig og forvirrende	29
7.2.	Dagaktivitet en viktig rolle i voksne utviklingshemmedes liv.	29
7.3.	Reformpolitikken ideal brukt mot sin hensikt?	30
7.4.	Den stille reformen – de som når målet selv om tiltakene mangler.....	31

ANTALL ORD: 10500

1. BAKGRUNN

Livet kan være så herlig at jeg bare kan hoppe i det. De lukkede dørene jeg har møtt, er for eksempel i jobb (Goksøyr 2012, s.7-9).

Uttalelsen over viser at livet og hverdagen rommer mangt som kan gi opphav til glede, og at jobb og dagaktiviteter er en viktig del av dette på godt og ondt. Problemstillingen min er *hvilken rolle har dagaktiviteter* i livene til voksne personer med utviklingshemming. Her vil jeg ta opp noen føringer og trender for arbeid for utviklingshemmede.

Allerede i Grunnloven § 110 sies det noe om retten til arbeid: *“Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for at ethvert arbeidsdygtigt Menneske kan skaffe sig Udkomme ved sit Arbeide.”*. Altså at staten skal legge til rette for at alle arbeidsdyktige skal kunne klare seg selv igjennom midlene de får fra arbeid. Det kommer frem av forarbeidet til denne lovet at dette inkluderer personer med funksjonsnedsettelse. I St.meld. 67 (1986-87) ble det lagt vekt på at sysselsettingen av utviklingshemmede skulle være arbeidsmarkedsetatens ansvar og at mennesker med utviklingshemming i størst mulig grad skulle integreres i ordinært arbeid. Vi ser også at føringen i politikken er at personer med utviklingshemming skal inkluderes i samfunnet for øvrig. I St.meld. 40 sies det at: *“Mennesker med utviklingshemming skal kunne benytte sine evner fullt ut, og at utviklingshemmede skal kunne leve et liv så nært det normale som mulig, med størst mulig grad av selvbestemmelse”* (St.meld. 40 2002-03, s 125). Etter lov om helse- og omsorgstjenester i kommunene (Helse- og omsorgstjenesteloven), er kommunene pålagt å tilrettelegge for dagtilbud til innbyggerne i kommunen som måtte trenge dette.

Det kan altså se ut som om føringen for norsk politikk er at flest mulig mennesker skal ut i arbeid og bidra til fellesskapet. Det er også ett skille mellom statlige plikter i forhold til arbeid, og kommunalt i forhold til sysselsetting. Dette skal være med på å gi flest mulig en meningsfylt dag. Hva er så trenden for arbeid og sysselsetning?

På NFU sine hjemmesider skriver Gitlesen at han er enig i uttalelsen til tidligere arbeidsminister Hanne Bjurstrøm, som sa:

- Vi skal være ærlige på at Norge fram til nå har lite å skryte av når det gjelder å inkludere alle funksjonshemmede i arbeidslivet. Det gjelder også de som har

utviklingshemning. Sysselsettingen er nokså konstant, uavhengig av om arbeidsmarkedet går opp eller ned. Her har vi alle et ansvar. Politikerne har ikke prioritert dette høyt nok. Det gjelder både denne regjeringen og tidligere regjeringer. Og det gjelder partene i samarbeidet om inkluderende arbeidsliv”
(www.nfunorge.org/no/Sider-utenfor-strukturen/Rettigheter-/Arbeid/).

Söderström og Tøssebro (2011) skriver i sin rapport “Innfridde mål eller brutte visjoner?” at: *“Arbeid for personer med utviklingshemming var et av feltene det skulle satses på”*. Samtidig ble det antatt at normalisering på dette feltet ville ta noe tid (St.meld. 47 1989-90). Trenden kan imidlertid vanskelig tolkes som noe annet enn at det motsatte har skjedd.

Rapporten til Söderström og Tøssebro (2011) tar for seg hvilke typer tilbud utviklingshemmede har, og skiller mellom 1)arbeid/tiltak for integrering i arbeidsliv, 2)varig tilrettelagt arbeid (VTA), 3)forskjellige typer dagsenter, 4)utdanning, 5)ingen tilbud og 6)pensjon. Rapporten sier også at de kommunale tiltakene, altså dagsentrene, som tidligere var orientert mot produksjon, reduseres og erstattes av aktivisering (Söderström og Tøssebro, 2011). Videre sier den at antall timer brukt på dagsenter reduseres for gruppen som jobber i forhold til produksjon, men ikke i forhold til gruppen innenfor aktivisering (ibid). Det er også slik at den største andelen av personer med utviklingshemming sysselsettes i kommunale tiltak.

Reinertsen (2012) gjør ett poeng av at selv om St.meld. 35 (1994-95, s 17) viser til at *“arbeid skal være det naturlige førstevalget for personer i yrkesaktiv alder”*. Er det likevel slik at kommunale dagtilbud, både i antall plasser og tid brukt, er det aller viktigste aktivitetstilbudet for personer med utviklingshemming. Söderström og Tøssebro gjør jo et tydelig skille mellom arbeid, VTA og dagsenter. De skiller også dagsentrene i to grupper hvor den ene ikke har arbeid som fokus engang, men aktivitet. Det kan derfor virke som om Reinertsen gjør et poeng ut av at arbeid ikke er førstevalget.

Mennesker som selv har utviklingshemming har også uttalt seg om hva de ønsker. Marte W. Goksøyr (2012) skriver i sin bok “Jeg vil leve” at mennesker med Downs syndrom har det vanskelig med å få seg jobb. Hun skriver videre: *“Aller helst ville jeg drive med teater, men jeg var klar for å jobbe med andre ting også.”* og *“Jeg ville ikke jobbe på en vernet arbeidsplass. Jeg ville ut i ordinært arbeid, være en del av et vanlig arbeidsmiljø”* (ibid, s40). Wenche Jensen som tok et skoleassistentkurs og senere startet å jobbe i barnehage skriver:

“Det tok noen år før drømmen min gikk i oppfyllelse, men nå som jeg endelig har fått denne jobben, føles det som om jeg har kommet til himmelriket.”(Jensen, 2010, s 40). Hun skriver også *“Jeg trodde aldri at det skulle bli akseptert at en utviklingshemmet fikk jobbe med utviklingshemmede barn.”*(ibid). Dette sier mye om både forventningene og ønskene til disse to damene.

2. PROBLEMSTILLING

Problemstillingen for oppgaven er “Dagaktivitet – hvilke roller har det i voksne utviklingshemmedes liv.”. Med dagaktivitet tar jeg utgangspunkt i det Tøssebro (2014, s 64) klassifiserer som dagaktiviteter. Tiltak for integrering i arbeidslivet, vernet tilrettelagt arbeid (VTA), kommunale dagsenter, utdanning, ingen aktivitet og pensjon (over 67 år). Jeg vil ikke se nærmere på pensjon da det kun er tall for dette for et av årene i undersøkelsesperioden. Jeg vil heller ikke se på utdanning. Selv om utdanning og opplæring er en viktig del av utviklingshemmedes hverdag så synes jeg dette ble omfattende i oppgaven. Jeg har derfor valgt å fokusere hovedsakelig på de dagaktivitetene som kan inkluderes under begrepet arbeid. Jeg lurer for eksempel på hva er det de som deltar i disse dagaktivitetene får ut av tilbudet, og hva er det som tilbys i de forskjellige tilbudene? Fra bakgrunnsbildet jeg skisserte ser vi at det ligger føringer for at mennesker med utviklingshemming skal ut på arbeidsmarkedet og at dette skal prioriteres over det kommunale tilbudet dagsentrene gir. Det er derimot blitt sånn at det i større og større grad har blitt dagsentrenes oppgave å gi mennesker med utviklingshemming tilbud. Hvilke roller oppfyller de forskjellige dagaktivitetene i livene til de som deltar og har sitt arbeid og virke der.

Jeg vil derfor stille tre underspørsmål til problemstillingen min;

1. Er det slik at forskjellige identiteter gir arbeidet forskjellige roller?
2. Hvorfor er det så viktig at mennesker med utviklingshemming jobber?
3. Hvordan ser vi på arbeid, er VTA og dagsenter også inkludert i begrepet arbeid?

3. TEORI

3.1. Identitetsskaping igjennom arbeid

Kittelsaa (2014) skriver at for at vi skal være trygge på vår identitet, må den stemme overens med det bildet andre prosjekter tilbake til oss selv. For personer med utviklingshemming oppstår det et par utfordringer rundt dette. Blant annet kan de som skal være med å gi sitt bidrag til bildet av personen, vite at hun eller han har utviklingshemming og derfor vite eller tenke at personen trenger ekstra hjelp og oppfølging. Kittelsaa skriver at dette får konsekvenser for samhandlingen mellom hjelper og bruker. Som ett eksempel på dette bruker Kittelsaa (ibid) en hendelse fra ett dagsenter hvor en av hjelperne kommer bort til en av de som jobber på dagsenteret, Henrik, og sier at de skal ha planleggingsdag neste onsdag og lurer på hvor han skal være. Da han ikke får noe svar ringer han pårørende til Henrik og gjør en avtale om at de kan finne ett annet dagsenter hvor han kan jobbe på denne onsdagen. Kittelsaa (ibid) skriver at dette er med på å gjøre at Henrik “mister ansikt” og ikke lengre fremstår som en flink arbeidskar, men blir satt i rollen som tjenestemottaker. Arbeidslederen så ikke Henrik som en arbeider, men heller en person med utviklingshemming som det var nødvendig å ta vare på. Samtidig ble identiteten hans som voksen undergravd ettersom hans far ble involvert. Kittelsaa skriver også at Henriks reaksjon på hendelsen var liten, men tilstede, og at dette kan tyde på at Henrik visste at han ikke kunne kreve å bli sett på som fullverdig arbeidstaker.

3.2. Identitetsskaping

Historien om Henrik som Kittelsaa beskrev kan vi se i forhold til Stern sine teorier om hvordan hukommelsesspor dannes.

I “Fra interaksjon til relasjon” skriver Heart og Schwartz (2008, 138) om Daniel Sterns representasjoner av interaksjoner (RIG-er). Stern forklarer at minner og motoriske mønstre ikke er absolutte, men ligger klare til å hentes frem og aktiveres, og de blir da konstruert på nytt. Alle har vi skjemaer liggende inne i oss som styrer den interaktive atferden i samspillatferd med andre. På samme måte aktiverer samspill med andre skjemaer for å-være-sammen-med, og når et skjema først er aktivert vil måten den preger atferd være avhengig av konteksten i samspillet. Stern sier også at for barnet så danner det seg etter gjentatte lignende episoder en generalisert episode. En forventning om hvordan slike lignende episoder vil utfelle seg. *“Generaliserte episoder kan være basale byggeklosser, både i den kognitive utviklingen*

og i den selvbiografiske hukommelsen”(ibid). Igjennom generaliseringen av prototypiske minner får barnet færre spesifikke minner og flere strukturerte hukommelsesspor. Stern skriver at mange av minnene våre er prototypiske og derfor blir del av vår akkumulerte historie om en spesifikk type samspill. Det å være sammen med andre selvregulerende personer danner RIG-er, som kan fremkalles i situasjoner som ligner de situasjonene RIG-ene ble skapt i. Når vi i nuet velger ut forskjellige hukommelsesspor så vil disse sporene også bli endret av den hendelsen vi i nuet opplever. Jeg vil i senere kapittel komme tilbake til hvordan denne tankegangen om hukommelseskort kan ses i sammenheng med historien om Henrik.

Om vi ser hukommelsesspor i forhold til det Sandvin (2014) beskriver som den doble institusjonaliseringen, kan vi kanskje sette spørsmålstegn ved hvilken rolle vi som hjelpere og samfunn spiller. For Sandvin beskriver at diagnosen utviklingshemming i seg selv er institusjonaliserende og at nedleggelsen av institusjonene kun fjerner den fysiske institusjonen og ikke den sosiale institusjonen. Sandvin (ibid) påpeker også svakheter ved diagnosen. Han trekker blant annet frem ett eksempel fra Sverige hvor alle elever som blir plassert i det de kaller spesialskolen, får diagnosen utviklingshemming. Fordi diagnosen rammer så mange, i forskjellige situasjoner med veldig forskjellige utgangspunkt, så er det vanskelig å bruke diagnosen på en måte som ikke virker institusjonaliserende. Sandvin (2014, s 101) skriver *“Utviklingshemming som institusjonell identitet synes imidlertid å være så dypt forankret i vår omsorgs- og velferdstradisjon at radikale reformintensjoner raskt blir undergravd om de ikke aktivt blir vedlikeholdt.”* Siden den sosiale institusjonaliseringen aldri ble stoppet, er den fysiske institusjonaliseringen også på vei tilbake.

Det er interessant å vurdere dette i sammenheng med Sterns hukommelsesspor og historien om Henrik. Om vi igjennom denne institusjonaliserende identiteten lar personer med utviklingshemming hjelpetrengende og ikke arbeidstakere, så drar de ikke på jobb, de sendes til noe annet. Hva dette andre er, er vanskeligere å definere. Er det en sikker oppbevaring for å holde *dem* beskyttet? Eller en plass personene kan oppleve nye inntrykk og sanser, og aktiviseres? Kanskje en plass en kan møte andre som er i samme situasjon, hvor sosialt fellesskap og bekjentskap skapes? Kanskje er det alle disse tingene. Kanskje er det litt av det en arbeidsplass også kan være, men hvilken selvfølelse får du om du er klar over dette, og hvilken identitet skaper det? Jeg stiller meg noen spørsmål om hva jeg ville tenkt om jeg visste at jeg dro på jobb fordi der kunne andre personer passe på meg Kanskje fordi det er mindre bemanning for å passe på meg på dagtid der hvor jeg bor.

3.3. Arbeidets betydning

Arnfinn Stigen (1973, s 38) forklarer hvordan Aristoteles beskriver arbeid. Aristoteles deler menneskets liv opp i fire punkter; lek og fornøyelser, arbeid, fritidsvirksomhet og hvile og søvn. Aristoteles mente at det første og siste punktet var måter å restituere seg etter arbeidet, at disse motvirket slitsomheten av arbeidet. Arbeidet var på sin side en måte å tjene til livets opphold, en måte å få mulighet til å bruke resten av tiden sin til fritidsvirksomheter. For det eneste punktet som var et mål i seg selv, var i følge Aristoteles fritidsvirksomhetene. Det var denne måten mennesket kunne oppnå lykke på. Senere i boken beskriver Stigen (1973, s 97) at Aristoteles sier at materielle goder er ett mål i seg selv, men det er underliggende legemets goder, som god helse. Legemets gode er igjen underliggende sjelens goder, altså dydene. Denne tankegangen er det også andre filosofer som har beskrevet, om enn noe forskjellig. Platon beskriver det igjennom lovene og Hobbes sier at menneskets viktigste gode er liv og lemmer, så ekteskapelig hengivenhet, og til slutt rikdommer og livsmidler.

Arbeid har en viktig rolle i dagliglivet, og Reinertsen (naku.no) sier at det har både psykisk og fysisk helseeffekt og en positiv effekt på livskvaliteten. 9 av 10 av de som går tilbake til arbeid gjenvinner helsen sin. Reinertsen sier også at nøkkelen til bedre levekår ligger i lønnet arbeid. Han sier også at kun 10 % av dagtilbudene har ett innslag av arbeid og at 20 % utviklingshemmede i dagtilbud fyller kravene for vernet tilrettelagt arbeid (VTA). Ellingsen (ibid) trekker frem at antall plasser i VTA har økt de siste årene, men antall utviklingshemmede som fyller disse plassene har gått ned. Ellingsen trekker også frem en undersøkelse hvor private bedrifter ble spurt om de kunne tenke seg å tilsette personer med utviklingshemming, hvor 90 % av bedriftene sier de ikke kunne tenkt seg dette. Han mener likevel at dette tallet er noe lavt, altså at det egentlig er enda færre bedrifter som kunne tenkt seg dette. Reinertsen sier også at det er slik at arbeidsledere som har erfaringer med mennesker med utviklingshemming er mer positivt til å ansette utviklingshemmede (ibid).

3.4. Arbeid som egentlig ikke er arbeid

Kittelsaa skriver også om arbeid som egentlig ikke er arbeid. Føringen i samfunnet er at arbeid skal være førstevalg for alle som har mulighet til å bidra. Dette skal være positivt på flere måter, blant annet ved at individet føler at det bidrar og kan klare seg selv, at det er

selvforsørgende. Når det kommer personer med utviklingshemming så oppstår det derimot en problemstilling, de fleste som har utviklingshemming mottar trygd og vil derfor aldri få ordentlig betaling for det arbeidet de gjør. Altså er arbeidet ikke egentlig er arbeid, men heller en sosial arena eller en omsorgstilbud. Kittelsaa beskriver en person med utviklingshemming som jobber i en bedrift som tilbyr både VTA plasser og plasser tilsvarende dagtilbud. Personen med utviklingshemming sier at bedriften er delt litt i to, at det er den gruppen hun tilhører som ikke kan komme seg videre, og de andre som bruker VTA tilbudet som ett springbrett ut til ordinært arbeid. Kittelsaa forklarer at dette umuliggjør at denne personen kan ha et syn på seg selv som passer med det bildet hun får av seg selv igjennom andre. Ett annet eksempel Kittelsaa trekker frem er en kantine hvor de arbeiderne som har utviklingshemming får pauser i de mest hektiske fasene, fordi de ikke klarer å jobbe like fort som de andre, altså at de ikke er like gode arbeidere. Dette skaper også et bilde utad om at de bare sitter og slapper av i den perioden hvor flest personer er innom kantine. Dette er et tilfelle hvor arbeidet egentlig ikke er arbeid, det er arbeid helt til det blir travelt, da er arbeiderne med utviklingshemming ikke lengre gode nok til å kunne utføre arbeidet.

3.5. Forskjellige roller i arbeidslivet

Terje Olsen beskriver noen roller arbeid kan ha igjennom det mennesker som jobber forteller om sitt arbeid. Han har kategorisert fortellingene i det han kaller forskjellige nøkkelfortellinger. Olsen (2009) beskriver seks slike fortellinger:

- Arbeidet som adelsmerke
- Arbeidet som egenutvikling
- Arbeidet som nytte for andre
- Arbeidet som hyggestue
- Arbeidet som tidsfordriv
- Arbeidet som stigma

For gruppen som arbeidet har rolle som adelsmerke, skriver Olsen *“arbeidstakere som tilhører denne kategorien gir utrykk for stolthet knyttet til den prestisje som arbeidstakerrollen gir.”*(2009, s 141).

De som har fortellinger om arbeidet som egenutvikling, forteller om hvordan de har klart å utvikle seg selv igjennom å gjøre et arbeid. Olsen skriver *“Arbeidet som egenutvikling er likevel en fortelling der det legges større vekt på at arbeid ikke kun er å betrakte som et gode i seg selv, men først og fremst som et middel til kvalifisering, realisering av eget potensial og utvikling av egne ferdigheter og evner.”*(2009, s142).

For de som forteller om arbeidet som nytte for andre, så er det viktig at de er med på å gi noe tilbake til andre, at de er hjelpsomme. Olsen skriver *“hjelperrollen innebærer dessuten å definere seg ut av en passiv rolle som tjenestemottaker, og over i en aktiv rolle som produsent.”*(2009, s143).

Av de som forteller om arbeid som en hyggestund legges det vekt på de sosiale sidene av arbeid. Det Olsen (2009, s 144) sier kjennetegner denne gruppen er at de som han kategoriserer innenfor denne gruppen ofte har gode vennerelasjoner med noen andre på arbeidsplassen.

For de som forteller om arbeidet som tidsfordriv skriver Olsen om en historie fra en av de som ble intervjuet. *“Når Trym snakker om aktivitet i hjemmet og i virksomheten, beskrives de som sammenlignbare størrelser uten å skille spesielt mellom dem. Begge typer aktivitet foregår under andres autoritet (arbeidsleder eller ansatte i boligen), og i enkelte tilfeller er det også koblinger mellom disse.”*(2009,s 145). Arbeidsplassen er bare et sted å være for å få tiden til å gå.

For gruppen som har fortellinger som klassifiseres som arbeidet som stigma skriver Olsen: *“I nøkkelfortellingen arbeidet som stigma fremstår jobben tilsynelatende interessant kun i en instrumentell sammenheng, nemlig som middel til lønn.”*(2009, s 146).

Tabell 2 viser sammenhengen mellom forskjellig syn på arbeid i forhold til hvilken nøkkelfortelling personen forteller.

Tabell 01.

Sammenhengen mellom forskjellige syn på arbeid og nøkkelfortellinger om arbeid (Olsen, 2009).

	Arbeidet som adelsmerke	Arbeidet som egenutvikling	Arbeidet som nytte for andre	Arbeidet som hyggestue	Arbeidet som tidsfordriv	Arbeidet som stigma
Hva handler arbeidet om?	Å gjøre en jobb man kan være stolt av.	Egenutvikling og kvalifisering til annet arbeid.	Hjelpe til. Være til nytte	Et sted å treffe andre og ha det morsomt sammen.	Noe å gjøre. Et sted å være.	Produksjon.
Lønnens betydning	Grei nok.	For lav. Trøstepremie.	Greit.	Litt for lite.	Ikke så viktig.	Umoralsk lav.
Forhold til kollegaer	Har venner på arbeidsplassen. Kjærester.	Har nesten ingen nære venner på jobb.	Vennskap betyr mye. Omgås ofte kollegaer på fritiden.	Samholdet er viktig. Treffer noen få kollegaer på fritiden.	Har få venner på jobb.	Kollegaer har liten betydning. Har "normale" venner.
Arbeidsetikk	Liker å ha mye å gjøre	Vil gjøre en god jobb og utvikle meg.	Viktig å gjøre noe for andre.	Viktig at produktene blir bra.	Jobbe jevnt og trutt.	Hvis ikke vi gjør det må noen andre gjøre det.
Syn på egen arbeid	En vanlig jobb.	Nesten som en vanlig jobb.	Et bra sted å være.	Ikke en vanlig jobb. En jobb for folk som har problemer.	En vanlig jobb.	Definitivt ikke en vanlig jobb.

3.6. Distribusjonstall om arbeid for mennesker med utviklingshemming.

Fra Söderström og Tøssebros (2011) rapport finner vi at antall utviklingshemmede i statlige tiltak, altså VTA, er gått ned siden sist rapport i 2001. Samtidig har antallet i dagsenter med fokus på produksjon også gått ned, mens dagsenter med blandete aktiviteter, altså fokus på både produksjon og aktivitet, og dagsenter med fokus på aktivitet har gått opp. Gruppen som står uten noen tilbud på dagtid har også gått jevnt oppover siden første rapport i 1989. Det er også slik at antall timer brukt på dagaktivitet har gått ned siden rapporten i 2001, Söderström og Tøssebro forklarer noe av denne nedgangen med at antallet uten aktivitet på dagtid har gått opp, men at det ikke forklarer hele nedgangen. De skriver blant annet at om gruppen uten tilbud tas ut av statistikken, så ville gjennomsnittet timer brukt i 2001 vært 24,5 i 2001 og 23,1 i 2010. De viser også at gjennomsnittlig tid brukt på dagtilbudet synker avhengig av typen tilbud det er. Dette er vist i tabell 1.

Tabell 02.

Gjennomsnittlig bruk av timer per uke i de forskjellige arbeidsformene. (Söderström og Tøssebros, 2011)

Type Tilbud	Gjennomsnitt t/u i 2001	Gjennomsnitt t/u i 2010
Dagtilbud – aktivitet	20,1	20,8
Dagtilbud – produksjon	24,0	22,8
VTA	28,3	25,5
Arbeid/tiltak for integrering	29,2	25,7

Reinertsen (2012) viser til tall fra Arbeid og Inkluderingsdepartementet som viser at andelen utviklingshemmede i VTA-tiltak er fallende. Fra 71 % i 1994, 47,5 % i 2002, 38,7 % i 2006 og 35 % i 2010. En økning av andre grupper brukes som argumentasjon for at det stadig blir færre utviklingshemmede i denne type tiltak. Nedgangen i utviklingshemmede i VTA-tiltak er til tross for at det er en økning i antall plasser i VTA. Reinertsen skriver at det er en firedobling av slike plasser fra 1991 til 2008. Reinertsen (2012, s 17) sier også *“Antall uten tiltak/ordninger er størst i de minste kommunene (0-1999 innbyggere), med en andel på 22,07, men de mellomstore/store kommunene (20000-59999 innbyggere) har lavere prosentvis antall personer med utviklingshemming uten tiltak/ordninger”*. Det er altså lavere sannsynlighet for at en voksen person med utviklingshemming har en dagaktivitet om han ikke i en liten kommune.

Reinertsen (2012, s 14) sier også at de fleste kommunene har en ganske lik andel personer med utviklingshemming i kommunale tiltak som ligger rundt landsgjennomsnittet på 47,6 %, selv om det er noen kommuner som skiller seg litt ut. Reinertsen (ibid) skriver også at det ikke er noen sammenheng mellom prosentvis antall utviklingshemmede som bruker av kommunens dagtilbud og antall innbyggere i kommunen. Det er heller ikke for VTA noen sammenheng mellom disse faktorene. Reinertsen (2012, s 22) skriver også at 20 % av utviklingshemmede i kommunale dagtilbud fyller kravene for VTA.

Det er vanskelig å ikke stille seg spørsmål om hvorfor utviklingshemmede fyller mindre og mindre prosentandel av plassene på VTA når den politiske føringen er at arbeid skal være ett førstevalg. Hvilket arbeidstilbud får de istedenfor? Svaret ligger litt i tallene over, de får tilbud om plass i kommunale dagtilbud istedenfor, eller så står de uten tilbud.

4. METODE

Dalland (2012, s 50) skriver at *“Metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap.”* Dalland gjør også et poeng av at det skal være en sammenheng mellom forskning og kunnskap, at kunnskap kommer gjennom testing av hypoteser. Han poengterer også at studenter kan forske, at forskning består i å søke grundig etter klarhet og forståelse i et forhold eller en sammenheng (Dalland, 2012, s 48). Det er fremdeles slik at vi må kunne bygge på de erfaringene vi har og får gjennom yrkesutøvelsen vår. Dalland (2012, s 47) skriver at *“Grunnlaget for profesjonell yrkesutøvelse er at yrkesutøveren er i stand til å knytte sine egne erfaringer til det felles kunnskapsfeltet faget representerer.”* For å kunne gjøre dette må vi som yrkesutøvere ha kunnskap til vårt eget fag, men også kunne reflektere over egne opplevelser og hvordan de kan ses opp mot den kunnskapen som er tilstede i fagfeltet, trekke sammenligninger og se forskjeller.

4.1. Kvantitative og kvalitative metoder

Forskjellige metoder finner forskjellige typer informasjon. Det skilles ofte mellom kvalitative og kvantitative metoder. Kvalitative metoder tar sikte på å finne meninger, oppfatninger, tanker og andre ting som er vanskelige å tallfeste eller måle. Kvantitative metoder dokumenterer den informasjonen som fås i målbare enheter (Dalland, 2012, s 113). Kvantitative og kvalitative metoder har også forskjellige fordeler og ulemper, det er for eksempel enklere å være objektiv i gjennomgangen av kvantitative data enn kvalitative. De gir også forskjellige bilder av det aktuelle temaet vi samler informasjon om. Kvalitative data kan gi oss informasjon om de tingene som er vanskelig å tallfeste, mens kvantitative data gir oss ett greit bilde av hvordan ting utvikler seg over tid. For å få ett helhetlig bilde vil jeg derfor basere meg på både kvalitative og kvantitative data, dette for å få frem flest mulig sider.

4.2. Litteraturstudie som metode

Jeg har valgt litteraturstudie som metode. Olsson og Sørensen (2003) beskriver litteraturstudier ved at litteraturen er informasjonskilden eller innsamlingsdataen om du vil. Den utgjør data på samme måte som en respondent ville vært informasjonskilden i ett intervju. Dette betyr at litteraturen som er i litteraturbakgrunnen ikke kan være den samme

som er i innsamlingslitteraturen. Altså at den informasjonen som blir funnet igjennom litteratursøkene mine, ikke kan være den samme litteraturen som er brukt i teorikapittelet mitt. Dette fordi den innsamlede informasjonen fra innsamlingslitteraturen skal drøftes opp imot litteraturbakgrunnen. Olsson og Sörensen sier at det er greit å hente innsamlingslitteraturen fra et antall vitenskapelige artikler eller andre relevante vitenskapelige rapporter. De sier så at *“I drøftingsdelen setter man “innsamlingsdata fra litteraturen” i dialog med “bakgrunns litteraturen” og drøftet ut fra formål og spørsmålsstillinger.”*(Olsson og Sörensen, 2003). Det blir derfor viktig i drøftingsdelen å sette innsamlingslitteraturen og litteraturbakgrunnen i samspill med hverandre på en slik måte at spørsmålene fra problemstillingen blir besvart.

4.3. Søkematriser

Tabell 03.

Litteratursøkene som jeg gjennomførte.

Database	Søknr.	Søkeord	Antall treff	Tatt i bruk	Kommentar
Oria	1.	Utviklingshemming AND dagaktivitet	1		Det ene treffet var ikke helt innenfor temaet da det rettet seg mere mot støttekontakt ordninger og fritid.
	2.	Utviklingshemming AND arbeid	63		Valgte å innskrenke søket litt til
	3.	Utviklingshemming AND arbeid (som Emne)	27	1	Bok: <i>“Arbeidets sosiale betydning: sider ved arbeid for personer med utviklingshemming”</i>
	4.	Utviklingshemming AND aktivitet (som Emne)	4		Valgte ikke ut noen av disse.
	5.	Utviklingshemming AND dagtilbud	4		Valgte ikke ut noen av disse.
Idunn	1.	Utviklingshemming	0		Ingen treff

		AND Dagaktivitet			
	2.	Utviklingshemming AND arbeid	12		Usikker på om det traff temaet og måtte betale for å kunne lese mer om treffene.
Google Scholar	1.	Utviklingshemming AND dagaktivitet	56	2	Artikkel: <i>“Arbeid, yrkesopplæring og politikk”</i> Rapport: <i>“Om betydningen av arbeid, dagsenter- og aktivitetstilbud for mennesker med utviklingshemning”</i>
		Utviklingshemming AND arbeid	2140		For mange treff
		Utviklingshemming AND aktivitet	1760		For mange treff
		Utviklingshemming AND arbeid AND aktivitet	1700		For mange treff

4.4. Etske vurderinger

I forbindelse med valg av problemstilling og designe for undersøkelser, er det viktig å foreta en etisk vurdering. Er de spørsmålsstillingene man tar opp sentrale og viktige, og tar de hensyn til de utfordringene som er viktige for de personene som omfattes av undersøkelsen? Det samme gjelder hvordan undersøkelsen designes og hvilke metoder som anvendes. I dag er det en økende grad av involvering av de som utforskes eller berøres av forskning i alle deler av forskningsprosessen. Dette skjer også i forhold til utviklingshemmede. Ofte innhentes data gjennom utsending av survey eller gjennomføring av intervju. For å inkluderes som målgruppe for et forskningsprosjekt, kreves generelt at informantene kan og vil avgi informer samtykke. Det fører til at utelukkelse og frafall. Noen av disse problemstillingene er drøftet på hjemmesiden hos De nasjonale Forskningsetiske komiteene (www.etikkom.no), med et eget tema om utviklingshemming (<https://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte->

grupper/Utviklingshemmede/). Ofte er ikke utviklingshemmede med i større undersøkelser på grunn av krav om informert samtykke. Det er en etisk vurdering som har minst to sider ved seg. På den ene siden er det riktig å være varsom når personen ikke med sikkerhet forstår hensikten med undersøkelsen og hva den vil bli brukt til, og på den andre siden er det viktig å sikre at også utviklingshemmedes opplevelser, erfaringer, syn og meninger blir tatt med i undersøkelser av viktige samfunnsforhold.

I forbindelse med min undersøkelse, er det viktig å vurdere om problemstillingen er etisk. Inneholder den forhold eller temaer som kan krenke de som omfattes? Har problemstillingen gyldighet for de den omfatter, eller er den på noen måter krenkende eller upassende? Jeg mener at problemstillingen med de tre underspørsmålene, er innenfor hva som må sies å være sentrale og viktige spørsmål om levekår og livskvalitet, og med betydning for deltakelse og inkludering i det norske samfunn. Jeg har lagt vekt på å finne formuleringer som verken tildekker den reelle situasjonen eller som gir negative stereotyper. Her har jeg eksempelvis lagt vekt på valg av ord og begrep. Eksempelvis kan dagaktivitet oppfattes av noen som å devaluere utviklingshemmedes arbeidsinnsats. Et alternativt begrep er sysselsetting. Jeg oppfatter dette begrepet som mer ladet med innhold og en kontrast til "ordentlig arbeid". Jeg kunne her begrunnet valget utelukkende med at begrepet er vanlig brukt og dekker de betydningene jeg har antydnet, men det ville vært å overlate de etiske vurderingene til andre. Jeg mener å ha foretatt en etisk vurdering hvor jeg både gjør en egen vurdering og sammenholder denne med det som er vanlig eller mye brukte betraktninger innen forskningsfeltet.

Når det gjelder datainnsamlingen, er det noe annerledes med litteraturstudier enn når man gjennomfører en survey eller foretar intervju. De artiklene jeg samler inn, bygger på andres undersøkelser og muligheten for å gjøre etiske vurderinger av selve innsamlingsarbeidet, spørsmålsstillingene, de situasjonene innsamlingen skjer under osv., er begrenset. Muligheten ligger i å lese de etiske vurderingene som er gjort i den grad dette omtales i artikkelen pluss å forsøke å se om framstillingen av funn, analyser og drøftinger gjøres på en etisk reflektert og god måte. I de artiklene jeg har valgt ut som grunnlag for min litteraturanalyse, mener jeg disse hensynene er ivarettatt når det gjelder formuleringer og framstillinger. Ingen av artiklene inneholder egne eller omfattende avsnitt om etiske vurderinger.

Som del av den etiske vurderingen hører også til å se min egen eller den aktuelle forskningen i lys av andre nasjonale og internasjonale bidrag. Særlig gjelder det i forhold til gyldighetsspørsmålet (validitet), men også i forhold til formuleringer og metoder. Jeg har i hovedsak sett på Norge, og den forskningen som er gjort her. Totalt sett er det få undersøkelser som dekker datamateriale om hvor personer med utviklingshemming arbeider og hvor mange som er i arbeid, og de bygger til dels på de samme registerdataene som utgjør de mest omfattende undersøkelsene og tallene. Dette betyr ikke at tallene forklares på samme måte i de undersøkelsene som finnes. I tillegg til at tall og oversikter over hvordan det forholder seg til andelen utviklingshemmede som er i arbeid i andre land, ville også spørsmålet om arbeidets betydning eller rolle framstått på andre eller nyanserte måter om jeg hadde sett på andre nasjoner. Norge er i en særstilling ved at vi er blant de få som har avvirket institusjonsomsorgen for utviklingshemmede, og i Norge er det strengt tatt ikke nødvendig for de fleste personer med utviklingshemming å jobbe, da de uansett får trygd.

5. ANALYSE

Jeg vil i dette kapittelet gå igjennom innsamlingslitteraturen og oppsummere hva de forskjellige vitenskapelige bidragene jeg har søkt frem sier. Så vil jeg se på dem i forhold til de tre underproblemstillingene jeg stilte tidligere i oppgaven. Jeg vil dele inn hvert kapittel i tre underkapittel hvor jeg tar opp disse tre spørsmålene.

- Del en vil være *“Er det slik at forskjellige identiteter gir arbeidet forskjellige roller?”*
- Del to vil være *“Hvorfor er det så viktig at mennesker med utviklingshemming jobber?”*
- Del tre vil være *“Hvordan ser vi på arbeid, er VTA og dagsenter også inkludert i begrepet arbeid?”*.

5.1. Arbeid, yrkesopplæring og politikk

I denne artikkelen beskriver Gitlesen (2013) det han mener er et problem med utdanningen personer med utviklingshemming får, og måten yrkesfaglige utdanninger ikke gjør utviklingshemmede godt nok forbedret på arbeidsdagen som venter dem. Han sier at mange utviklingshemmede får skoletilbud som egentlig ikke er innenfor de tilbudene skolene har lov til å gi, fordi de får inntak på skolelinjer som egentlig ikke eksisterer. I stedet for å få plass på for eksempel en elektrolinje, gis de plasser i egne klasser hvor det egentlig ikke er klare mål for hva som skal læres. Gitlesen sier i tillegg at mange av de som kommer inn på eksisterende linjer dessuten får fritak fra målene som gjelder for disse linjene og får egne individuelle opplæringsplaner (IOPer). Så problemet er ikke ene og alene at de får plass på linjer som ikke eksisterer, men at de får en opplæring som ikke er rettet mot ett yrke. Gitlesen (ibid) sier at arbeidslivet må tidligere inn i bildet, de må være der allerede før elevene starter på videregående skole, slik at elevene får en opplæring som gjør dem forberedt på den jobben de skal inn i. Gitlesen gjør ett poeng ut av at det bidraget personer med utviklingshemming kan være med å gi i arbeid vil gjøre det billigere for samfunnet enn at de bruker dagene sine på dagsenter. Han sier at det er slik at politikken sier at arbeid skal være et førstevalg for personer i yrkesaktiv alder som kan bidra. Gitlesen (ibid) poengterer også at andelen utviklingshemmede i dagsenter med fokus på aktivitet eller uten noe tilbud på dagtid har nesten doblet seg siden HVPU reformen. Alt i alt virker det som om Gitlesen savner et initiativ fra politikerne om å lage en mer konkret plan for å få gjennomført det de snakker om, at arbeid skal være førstevalget.

5.1.1. Arbeidets rolle som identitetsskaper

Gitlesen (ibid) gjør et poeng av at utdanningssektoren skaper en forventning om et arbeidsmarked som egentlig ikke er tilsted. Altså at det skapes en identitet som ikke er i tråd med det tilbudet som blir gitt. Gitlesen sier også at til tross for forskjellige politiske initiativer for å bedre situasjonen for utviklingshemmede i forhold til arbeid så hjelper det lite når de ikke blir fulgt opp. Det er også slik at det ligger få forklaringer på hvordan mennesker med utviklingshemming skal kvalifisere seg for arbeidsmarkedet. Dette er holdninger som kan være med på å gi et inntrykk av at arbeid for utviklingshemming ikke er så viktig.

5.1.2. Hvilke goder gir arbeid?

Gitlesen (ibid) skriver at arbeid både er vanlig og meningsfylt og at det finnes mange eksempler som viser at arbeid er rimeligere enn dagsentertilbudene. Han skriver også at det er flere positive effekter av arbeid i forhold til humør, sosial deltagelse og andre trivselsindikatorer. Gitlesen trekker også frem at dette ikke er noe som er gjeldene utelukkende for personer med utviklingshemming, men for folk generelt.

5.1.1. Hva legger vi i begrepet arbeid?

Ettersom Gitlesen (ibid) skriver at arbeid er rimeligere enn dagsentertilbudene, kan vi stille oss spørsmål om han synes dagsentertilbudene kan telles som arbeid. Andre ting tyder på at det kanskje kan gjøre det, som at han gjør et skille mellom dagtilbud med fokus på produksjon når han beskriver den negative trenden i forhold til utviklingshemmede som detter utenfor arbeidsmarkedet. Gitlesen (ibid) trekker også frem en minkende prosentandel utviklingshemmede i VTA som del av den negative trenden, selv om han sier det er noen usikkerheter i tallene som blir oppgitt. Han skriver også at det er et behov for flere tiltaksplasser, som igjen tyder på at dette er en positiv arbeidsplass. Det kan altså tyde på at Gitlesen ser på VTA som arbeid og kan til nøds gå med på at dagsenter med fokus på produksjon også er arbeid, men at VTA er å foretrekke fremfor dette.

5.2. Om betydningen av arbeid, dagsenter- og aktivitetstilbud for mennesker med utviklingshemning

Thorsen og Hegdal (2007) beskriver i denne SOR rapporten mye av de positive sidene ved dagsenter og aktivitetstilbud for mennesker med utviklingshemning. Det Thorsen og Hegdal legger vekt på er at det er viktig med fagpersoner og et stabilt arbeidsmiljø for at tilbudene skal bli gode. Dette fordi at for at dagsentrene skal kunne gi et allsidig tilbud som er tilpasset individene så må det være dyktige fagfolk med kompetanse om utfordringene de utviklingshemmede kan stå ovenfor. De sier også at denne kompetansen kan være manglene på vanlige arbeidsplasser og at det derfor kan være problematisk spesielt for utviklingshemmede med psykiske tilleggdiagnoser å passe inn på disse arbeidsplassene. Thorsen og Hegdal (ibid) forklarer dette ved at det i slike situasjoner ofte kan komme utagering og aggressivitet som andre ansatte ikke er i stand til å håndtere like godt som fagpersoner med den rette kompetansen. Thorsen og Hegdal skriver også at mange utviklingshemmede ikke makter å jobbe etter produksjon- og aktivitetsmål. De sier at det må bygges arbeidsplasser som legger til rette for dette, ikke bare for utviklingshemning, men det er også slik at eldre skyves ut av arbeidslivet fordi de ikke klarer å henge med på de samme produksjons- og aktivitetsmålene. Jeg synes det virker som om Thorsen og Hegdal sier at dagsenter gir et godt tilbud, fordi det kan tilrettelegges for de personene som trenger tilbudet. De sier allikevel at det må gode fagfolk til og at det ikke kan være for mye utskifting av personale da det er viktig med stabilitet for mennesker med utviklingshemning. Så det er viktig at også de som jobber på dagsentrene synes det er spennende slik at de vil være der for hvis ikke, sier Thorsen og Hegdal (ibid) at dagsenter vil bli mer som en oppbevaringsplass.

5.2.1. Arbeidets rolle som identitetsskaper

Thorsen og Hegdal (ibid) sier at mange av de statlige tilbudene setter for høye krav slik at arbeidsoppgavene ble for vanskelige. Dette skyldes blant annet kravet om effektivitet. Derimot er det enklere å legge opp for individet på dagsentrene og Thorsen og Hegdal skriver, *“Tilpasning av arbeidstilbudet medførte tilrettelegging på flere områder – som transport, fysisk miljø, sosial fungering og ferdigheter innen hverdagslivets fungering”* (http://www.habilinfo.no/sitefiles/4055/Arkiv_Rapport/Artikler/2007/Hegdal_og_Thorsen__Betydningen_av_arbeid__1_07.pdf). De beskriver også at dagtilbud er bedre egnet for å håndtere brukere som har tilleggsproblematikk som for eksempel psykiske lidelser. Dette

fordi det krever mye erfaring, kunnskap og kompetanse for å være godt egnet for å håndtere denne typen problematikk. Dagsentrene gir altså muligheter til å gi et tilbud som er mer tilpasset enn det de statlige tilbudene.

5.2.1. Hvilke goder gir arbeid?

Fordi som for alle andre, bidrar arbeid til identitet og mestring, og arbeidsplassen gir mulighet for sosial integrering og det å ha arbeid gir en sosial status. Thorsen og Hegdal (ibid) beskriver også at arbeid lar mennesker med utviklingshemming vise hva de kan og ikke hvordan de er hemmet. På denne måten slipper de ut av kategorien “funksjonshemmet” og kan istedenfor bli “noen”. De beskriver en historie hvor en mann med utviklingshemming blir spurt om når han skal pensjonere seg og han svarer “Skal gjøre jobben som noen litt til. De skriver at de ikke helt vet hva dette egentlig betyr, men at det tyder på at arbeidet er med på å gi mannen en identitet. Arbeidet er også med på å gi innhold i dagene og strukturerer dagene og ukene og gir avveksling i hverdagen.

5.2.1. Hva legger vi i begrepet arbeid?

Det er tydelig at Thorsen og Hegdal (ibid) både trekker dagsentrene og VTA inn i beskrivelsen om arbeid. Dette kan vi blant annet se igjennom at de beskriver at dagsentrene kan gi et mer tilpasset arbeidstilbud. De skriver allikevel at dagsentrene kan bli til oppbevaringsplasser om forholdene ikke ligger til rette for et godt arbeidsmiljø for alle som jobber der. De legger spesiell vekt på at tjenesteyterne må være flinke fagfolk og at det må være en stabil gruppe, blant annet fordi utviklingshemmede takler forandring dårlig. Thorsen og Hegdal poengterer fremdeles at VTA og ordinært arbeid er målsettingen som er satt, men at dagsentrene har mange positive kvaliteter ved seg som VTA og ordinært arbeid har vanskelig for å tilby.

5.3. Arbeidets sosiale betydning. – Sider ved arbeid for personer med utviklingshemming.

Berge, Lichtwarck og Sandvin (1999) belyser flere poenger i sin forskningsartikkel. Den første tråden jeg vil nevne er hvordan det som var vernede verksteder hvor det nesten utelukkende var personer med utviklingshemming som jobbet, ble åpnet opp for andre med

nedsatt yrkesevne. Begrunnelsen var blant annet at det ikke skulle være et tilbud spesielt rettet mot utviklingshemmede, som var imot normaliseringsidealet på den tiden. De beskriver også at de tilbudene som gis kan ses litt på som en stige, hvor du kan kvalifisere deg til neste ledd om du har de egenskapene som trengs. For hvert trinn opp i stigen du går, jo nærmere kommer du det som beskrives som “skikkelig” arbeid. Altså om du har plass på et dagsenter er du lengre unna skikkelig arbeid enn om du jobber i VTA. Videre sier de at arbeid er en viktig faktor ikke bare for den individuelle identiteten, men også for den kollektive identiteten. De sier også at den samfunnsmessige betydningen av å være arbeidene er stor, men at den har forandret seg litt med tiden. Viktigheten av å være i arbeid er der fremdeles, men det er blitt viktigere hvilken type arbeid det er. Status, prestisje og penger er blitt viktigere enn selvrealisering og den kollektive identiteten. De stiller også en del spørsmål om hva meningen med arbeid er for personer med utviklingshemming ettersom nesten alle er uføretrygdet og derfor egentlig er sidestilt arbeidsbehovet ettersom en av hovedoppgavene til arbeid er dets økonomiske betydning. De beskriver allikevel noen sosiale goder ved arbeid; den økonomiske siden, personlige utvikling eller selvrealisering, karriere og sosial mobilitet og det siste gode de beskriver er sosiale nettverket vi får tilgang til igjennom arbeid. Jeg synes det virker som om de mener arbeid har flere positive sider ved seg enn bare dets økonomiske verdi, men at det er vanskelig å si hvor den store motivasjonen for at utviklingshemmede skal være i arbeid kommer fra. Om det er fordi vi mener at de lærer noe av det, altså at det er en arena hvor vi kan lære samfunnets normer, eller om det er et sted hvor de kan prøve å oppfylle det de beskriver som arbeidets goder.

5.3.1. Arbeidets rolle som identitetsskaper

Beskrivelsen av tiltakstrappen kan forstås som at forskjellige diagnoser, herunder graderinger som gjøres i diagnosesystemet, fører personene med diagnosene på de forskjellige trappetrinn på denne stigen. Det er kanskje mulig å anta at det er større likheter innenfor de forskjellige diagnosene, enn ved folk generelt. Derfor kan vi kanskje tro at forskjellige identiteter trenger forskjellige tilbud av tiltakene, og at det derfor også vil være naturlig å tenke seg at arbeid får forskjellige roller ut i fra hvor du er på tiltakstrappen.

5.3.1. Hvilke goder gir arbeid?

Her beskrives blant annet sosiale goder ved arbeid, og da trekkes spesielt fire goder frem. Disse er økonomiske goder, mulighet til selvrealisering, prestisje og det sosiale nettverket arbeidet muliggjør. Berge, Lichtwarck og Sandvin (ibid) setter derimot noen spørsmålstegn om hvor relevante alle disse godene er. Det økonomiske godet er for eksempel ikke spesielt gjeldene da de pengene som gis i betaling ofte er symbolske beløp som kun supplerer trygden. De sier også at ofte får denne summen de blir betalt andre navn enn lønn, som tilskudd, lommepenger eller oppmuntringspenger. Når det kommer til selvrealiseringspunktet sier de at arbeid ofte legger mer opp til å kunne kvalifisere seg til neste stadium (trappetrinn) enn å utvikle seg selv. Når det kommer til punktet om prestisje så nevner de blant annet samfunnet er i forandring og at den prestisjen som var i det å være arbeider, ikke er den samme som den en gang var. At det er blitt viktigere hva en jobber som og hvilken stilling en har, enn at en er i arbeid. Dette betyr ikke at det ikke er prisstige i det å være arbeidene, men om vi ser det i forhold til beskrivelsen av hvilke jobber som gir mest prisstige så kan det virke som om arbeid i VTA og på dagsentrene vil komme ganske dårlig ut. Når det kommer til det sosiale nettverket så stiller de mest spørsmål om hvordan dette jobbes for, om det er et fokus. Hvor viktig er det for arbeidsplassen å ha fokus på det sosiale.

5.3.2. Hva legger vi i begrepet arbeid?

Berge, Lichtwarck og Sandvin (ibid) beskriver at de forskjellige tilbudene ser litt ut som en tiltakstrapp hvor den øverste delen av trappen er nærmest det de beskriver som “skikkelig arbeid” og så kommer en lengre og lengre unna dette når en går nedover. På bunnen av denne trappen finner vi de kommunale tilbudene, altså dagsentrene. På den måten beskriver de aktiviteten på dagsentrene som arbeid, men det er ikke like fullverdig arbeid som VTA eller ordinært arbeid. De beskriver at noe av grunnen til dette at de som er meste hjelpetrengende havner på dagsentrene og at de ikke har den samme restarbeidsevnen i behold. Altså at jo bedre en fungerer jo mer likt ordentlig arbeid vil det arbeidet en får være.

6. DRØFTING

I metodekapitlets punkt 4.2 beskrives at det i drøftingsdelen handler om å sette innsamlingslitteraturen og litteraturbakgrunnen i samspill med hverandre på en slik måte at spørsmålene fra problemstillingen blir besvart. Problemstillingen som ligger til grunn for dette arbeidet, er delt opp i tre underpunkter. Hvert av disse utgjør et punkt for den følgende drøfting, hvor innsamlingslitteraturen settes i samspill med litteraturbakgrunnen.

6.1. Identitetsskaping

Ettersom arbeidets hovedoppgave for mennesker med utviklingshemming ikke skal være ett middel til økonomiske goder så må det være noe annet som står sentralt i arbeidets betydning. Jeg synes det i nesten alt som skrives om arbeid i forbindelse med mennesker med utviklingshemming pekes på at det har andre sider ved seg enn bare den økonomiske siden. Noe av det som nevnes av flere er blant annet muligheten til selvrealisering og det sosiale aspektet ved arbeid. Som Stern beskrev så er det i samspill med andre vi skaper oss mentale forantagelser om hva som kommer til å skje, eller hukommelsesspor som han kaller det. Vi interagerer med andre, og gjennom dette forventer vi etter hvert at den eller de andre skal reagere på våre handlinger på en spesifikk måte. Kanskje skapes det et bilde av at en er en viktig arbeidskar fordi de andre arbeiderne setter stor pris på det arbeidet en utfører. Litt som i eksempelet som Kittelsaa beskriver om Henrik, som ser på seg selv som en viktig arbeidstaker. Samtidig beskriver også eksempelet hvordan en slik identitet kan endres i møte med andre og at det ikke er en absolutt identitet, men en identitet som er skiftende ut ifra omgivelsene. Gitlesen beskriver hvordan gapet mellom politikken ideal og realiteten kanskje kan forklares i at arbeidssektoren kommer alt for seint inn i utdanningstilbudet. At mennesker med utviklingshemming utdannes til hva lærerne tror de vil ha bruk for å kunne når de er ferdige, fordi de ikke vet hvilken type arbeid elevene skal gjennomføre. Samtidig ligger det en beskjed om at de skal ut i ordinært arbeid fra de samfunnsmessige målene i samfunnet, men som vi har sett jobber stort sett ikke utviklingshemmede. Det er altså en brist imellom den identiteten vi sier de kommer til å ha og den identiteten de fleste ender opp med å få.

Det er allikevel ikke slik at dagsenter bare har dårlige sider ved seg, Thorsen og Hegdal nevner flere positive sider ved dagsentrene, men det at mange havner i dagsenter når informasjonen de får er at de skal ut i ordinært arbeid, kan være starten på en

identitetskonflikt. Mange utviklingshemmede finner allikevel mye positivt i dagsentrene. Kanskje er det da på de grunnlagene Thorsen og Hegdal mente måtte være tilstede for at det ikke skulle bli det de kalte oppbevaring, nemlig at det er dyktige fagfolk og en stabil arbeidsgruppe. Fra levekårsundersøkelsen til Tøssebro og Söderström ser vi jo at nesten 50 % av voksne mennesker med utviklingshemming jobber i dagsenter. Jeg synes derfor det er interessante hvilken rolle dagsenteret får for disse personene, og hva som bestemmer hvilken rolle arbeidet får. Om vi ser på de nøkkelfortellingene Olsen beskriver så ville jeg tenkt at om målet mitt var å komme ut i arbeid og om de forskjellige tilbudene virkelig er som den trappen Berge, Lichtwarck og Sandvin beskriver, så måtte det å jobbe på et dagsenter føles som “arbeid som stigma”, men dette stemmer jo ikke for alle.

Kanskje kan dette forklares litt igjennom den tankegangen om arbeid Aristoteles forklarte, hvor arbeid egentlig kun er et middel for å kunne få fritid. Kanskje er det tilbudet som gis som arbeid, mere en fritidsaktivitet. Om vi havner innenfor denne tankegangen så er det lett å se at arbeid kan ses på gjennom den nøkkelhistorien Olsen kaller for” arbeid som adelsmerke”. Ikke nødvendigvis fordi det er arbeid, men på grunn av hva arbeidet gir tilbake til enkeltpersonen. At det er med på å oppnå det Aristoteles beskrev som sjelens goder, eller dydene. Berge, Lichtwarck og Sandvin er jo også litt inne på en tankegang om at kanskje det ikke fordi vi mener det er så viktig at utviklingshemmede arbeider vi hovedsakelig mener arbeid er så viktig, men fordi det er moralsk riktig å bidra til samfunnet. Jeg synes derfor det kan være interessant å tenke oss at det finnes forskjellige holdninger til hvorfor mennesker med utviklingshemming skal arbeide. Det vil da også være forskjellige holdninger vi formidler videre og derfor også forskjellige identiteter.

6.2. Roller

På bakgrunn av tanken om at vi kan ha forskjellige holdninger i forhold til hvorfor utviklingshemmede burde arbeide, synes jeg det kan være morsomt å prøve å lage ett skille mellom de forskjellige identitetene vi kan tenke oss at dette gir, og derfor hvilken rolle arbeid vil få. Om vi tenker oss at vår holdning er at utviklingshemmede burde jobbe for å kunne oppnå selvrealisering og egenutvikling, så vil dette bety at vi gir arbeidets innflytelse en positiv verdi. Dette fordi den åpner for en mulighet for selvrealisering og egenutvikling vi kanskje mener ikke ville være mulig om det ikke var for arbeidet. Det betyr også at vi kanskje overfører holdninger om at det burde forekomme selvrealisering og egenutvikling, og derfor

at om dette ikke oppstår så fungerer ikke arbeidet etter sin mening. Vi skaper en forventning om noe som ikke kommer, som enten kan gjøre at jaget etter å få oppfylt det blir større eller at det blir en skuffelse av at det ikke kommer. Begge disse versjonene kan struktureres under Olsens nøkkelhistorier, den første som “arbeid som egenutvikling” og den andre som “arbeid som stigma”. Så gjennom vår positive intensjon om å gi en mulighet til egenutvikling så kan vi kanskje være med på å skape en arbeidsrolle som er usunn, eller ugunstig. Det er jo ikke nødvendig at rollen “arbeid som egenutvikling” som Olsen beskriver må oppfattes negativ for individet selv, men jeg synes det er tydelig at det finnes bedre roller arbeidet kan få. Om arbeid derimot skulle ende opp som stigma så er det ingen tvil om at hensikten vår, selv om den var god, har skapt et problem i forhold til det som var vår hensikt og ikke minst for den personen vi har prøvd å hjelpe. Her blir nøkkelhistorien “arbeid som stigma” gjeldene, og konsekvensen av dette kan kanskje bli at personen vi prøver å hjelpe, til slutt mistrives så mye at han forsvinner ut av tilbudet. For noen er det andre som tar valget, basert på at de mener det er et bedre tilbud enn de har tilbud om i boligen. Dette betyr at arbeidet ikke nødvendigvis er noe utviklingshemmede selv velger aktivt, men kanskje heller at det er valgt for dem. Her føler jeg at nøkkelhistorien “arbeid som tidsfordriv” fort kan bli gjeldene. Arbeidet er ikke nødvendigvis negativt, men skiller seg lite fra den hverdagen som er i boligen, ofte hvor andre personer er i føringen.

Samtidig er det jo også mange som gleder seg til å dra på jobb, men også her er det av forskjellige grunner. Kanskje er det ikke arbeidet i seg selv som er trekkplasteret, men heller de menneskene en møter på arbeidsplassen. Venner med samme interesser som en kan snakke med hver dag. Her er vi inne på “arbeid som hyggestue” hvor arbeidet egentlig ikke er det viktigste med arbeidsplassen. Derimot “arbeid som nytte for andre” er en nøkkelhistorie som legger mer vekt på arbeidet. Hvor det er det å kunne gjøre noe for andre, og hjelpe til, bidra eller rett og slett være til nytte som er det viktige. Dette kan jo gjøres på forskjellige måter, for eksempel ved å være god til jobben sin. Det jeg synes skiller denne historien fra “arbeid som egenutvikling” er at det er ikke progresjonen som er det viktige, det er muligheten til å hjelpe til. Om både arbeidet og det sosiale er til stede så tror jeg vi nærmer oss det Olsen beskriver som “arbeid som adelsmerke”. Dette er jo det jeg selv ser etter i en jobb, en arbeidsplass hvor jeg trives og jobber med noe jeg synes er morsomt eller viktig. Det er interessant å se de forskjellige rollene oppimot de forskjellige tiltakene. Jeg tror for eksempel at “arbeid som tidsfordriv” oftere henger sammen med dagsenter, og “arbeid som egenutvikling” oftere med VTA eller dagsenter med fokus på produksjon, og kanskje spesielt de som er i gråsonen i

mellom disse tiltakene. Jeg synes også at “arbeid som tidsfordriv” høres litt ut som det Thorsen og Hegdal beskrev som oppbevaring. Kittelsaa sier jo også noe om roller og hvordan rollene vi har kan forandre seg ut i fra situasjonen. Er det slik at de Olsen snakket med kun har arbeid som den ene rollen, eller veksler det kanskje mer frem og tilbake. Thorsen og Hegdal snakket om hvordan personer gjennom en meningsfull jobb kunne sluppet ut av betegnelsen funksjonshemmet og heller vært en *noen*, en viktig arbeider. Kanskje er arbeidet viktigst fordi det lar oss innta andre roller vi ellers ikke ville kunne fått.

6.3. Er det arbeid?

Det er mange ting som tilsier at vi gir arbeidsplassene til utviklingshemmede betegnelsen arbeid, men er det strengt tatt arbeid? Om målsetningen er at alle i yrkesalder skal være i arbeid og vi mener at dagsenter og VTA er arbeid, så er vel målsetningen alt nådd. I diskusjonen dukker da opp denne graderingen Berge, Lichtwarck og Sandvin beskriver, tiltakstrappen. Altså at vi prøver å få utviklingshemmede i arbeid fordi det arbeidet de er i, ikke egentlig er arbeid men veldig nærme arbeid. Hele den problemstillingen virker forvirrende, men som Gitlesen sier, så er det jo forvirrende lenge før det er snakk om arbeid. Problemet starter allerede på videregående hvor lærere ikke vet hvilke arbeidsferdigheter elevene trenger. De kan jo da selvfølgelig prøve å lære bort generelle kunnskaper som skal kunne brukes i flere sammenhenger. Noe av problemet med dette er at det kan bli vanskelig for mennesker med kognitiv svikt å videreføre kunnskaper fra en situasjon til en annen. Om det virkelig finnes en tiltakstrapp synes jeg også den beskrivelsen om at hvert steg har en kvalifikasjonsramme gjør dette poenget enda viktigere. Om elevene hadde blitt opplært til å mestre de kvalifikasjonene de måtte ha til å kvalifisere seg til de øverste trinne så hadde de jo vært nærmere den målsetningen politikerne har satt. Dessverre er ikke det eneste problemet manglene opplæring på grunn av diffuse jobb kvalifikasjoner. Det er også et stort problem i den økonomiske delen av arbeidet. For de fleste i samfunnet er jobben en så viktig del av livet fordi det er den som forsørger oss, det er måten vi får tingene til å gå rundt på. For utviklingshemmede er som oftest ikke dette tilfelle da de fleste får trygd. Jobben blir derfor ikke livsviktig for livets opphold, men som flere er inne på har den allikevel mange positive sider ved seg. Reinertsen snakker om bedre helse og livskvalitet, Berge, Lichtwarck og Sandvin om de sosiale godene, Gitlesen nevner samfunnsmessige goder, men er dette noe som avgjøres på individnivå? Olsen snakker om utviklingshemmede som beskriver arbeid som

stigma, samtidig så kan vi argumentere for at det er nyttig å være i arbeid, hvordan vet vi når det går fra nyttig til stigma? Thorsen og Hegdal snakker om at dagsenter kan bli til oppbevaring om det ikke er dyktige fagfolk der. Kanskje er det et tegn på at arbeid nærmer seg stigma.

7. KONKLUSJON

Arbeid står sentralt i voksnes liv, og det spiller mange roller og har stor betydning for mange forhold. Spørsmålet om hva vi regnes som arbeid er flertydig, likeså hvilken betydning det har, mens det synes å være stor enighet om at dagaktiviteter er viktige for alle. Noen av konklusjonene som følger av drøftingene over, er delt inn i de følgende fire punktene:

7.1. Tvetydig og forvirrende

Jeg synes det er tydelig at det er en enighet om at dagaktiviteter er viktige, fordi de har mange positive sider ved seg. Mange av disse sidene er veldig lik de positive effektene av arbeid og jeg synes derfor det virker logisk at mange derfor omtaler det som arbeid. Derimot når vi sier at målsettingen om at utviklingshemmede skal ut i ordinært arbeid så devaluerer vi statusen av å være i dagaktivitet, det er arbeid, men ikke like mye arbeid som ordinært arbeid. Jeg synes bilde av tiltakstrappen gir ett godt eksempel på dette, hvor jo nærmere du er toppen, jo nærmere er du kommet til målet arbeid. Her er også noe av problemet, det ligger en målsetting om at utviklingshemmede skal være i ordinært arbeid, men ingen rettingslinjer for hvordan dette skal skje. Gitlesen peker til og med på at utdanningen som jo ikke er fokuset mitt, men som henger tett sammen problemstillingen ikke er rettet godt nok mot ordinært arbeid. Det virker altså som det er en målsetting som er satt, uten noen konkret vei til målet. Forskning bygger derimot opp under målet og kan beskrive at om du når målet så bringer det med seg flere positive effekter. Det er selvfølgelig vanskelig å si om dette er fordi holdningen er at dette målet skal nåes, eller om det er sånn at det er bedre å være i ordinært arbeid enn noen av de andre tiltakene.

7.2. Dagaktivitet en viktig rolle i voksne utviklingshemmedes liv

VTA og dagsentrene spiller en enorm rolle i mennesker med utviklingshemming sine liv, da dette er hvor de fleste befinner seg på dagtid. Det er derimot slik at selv om det ikke nødvendigvis er arbeid, så gir det mange av de samme effektene av å være i arbeid. Det er identitetsskaperne og har flere sosiale gode som også kan være med på å bygge opp under identiteten til utviklingshemmede.

Det er viktig å poengtere at mange av tiltakene utviklingshemmede går til, har tjenesteytere tilstede. Kanskje nettopp derfor er tiltakene høyere opp på tiltaksstigen bedre fordi jo høyere du kommer opp jo færre tjenesteytere er det. Problemet med høyt nærvær av tjenesteytere kan være at tjenesteytere driver med denne doble institusjonaliseringen, og kanskje er med på å hindre den gode identitetsskapende rollen til tiltakene. Samtidig vet vi at mange utviklingshemmede i dagsenter også trives godt, og at disse tiltakene fyller en rolle som det er vanskelig å se for seg at VTA og ordinært arbeid helt kunne fylt. Så viktigere enn å se på trenden om at flere og flere havner i dagsenter så er det gruppen som står uten tilbud i det hele tatt som er den mest bekymringsfulle gruppen. Det er selvfølgelig mulig å si at dette delvis skyldes økt selvbestemmelse, men det er nok neppe hele forklaringen eller noe godt utgangspunkt. Kanskje er det heller denne forventingen om at de skal ut i et tilbud som egentlig ikke er tilstede, men at de istedenfor ofte kommer til en tjeneste som er preget av å ha en omsorgsfunksjon i tillegg til arbeidet.

7.3. Reformpolitikken ideal brukt mot sin hensikt?

Jeg synes også det er forunderlig at det som en gang var et tilbud utelukkende for utviklingshemmede er blitt til et tilbud som nesten ikke har plass til de lengre. VTA bedriftenes krav om effektivisering har gjort til at andre grupper har overtatt mange av plassene som utviklingshemmede tidligere hadde, og dermed har det blitt et økende behov for et nytt tilbud dagsentrene som er lengre unna målet om ordinært arbeid for utviklingshemmede. Altså har det å åpnet VTA bedriftene for andre enn utviklingshemmede ført de lengre fra det tenkte målet, ikke nærmere. Kanskje fordi at målet kommer fra en tid hvor normalisering stod sterkt, men utviklingshemmede er alt sikret økonomisk og har derfor ikke det samme behovet for arbeid. De stiller med andre økonomiske forutsetninger og det burde derfor være mulig å tenke at de burde ha andre ønsker om hva de vil ha ut av arbeidet. Mange utviklingshemmede vil for eksempel være “normal” og da spiller arbeid en veldig sentral rolle. Andre vil kanskje ha en meningsfull hverdag, eller kanskje de vil fylle fritiden sin med noe som de liker, litt som Aristoteles snakket om. Selv om vi kaller denne delen av dagen for arbeid, så trenger det jo ikke bety at det er noe mer en fritid som fylles med aktiviteter de liker og mennesker de trives sammen med. Det er jo dette Olsen beskriver som arbeid som adelsmerke. Kanskje burde det heller være arbeid som fritidsaktivitet.

Kort summert, arbeid, eller kanskje bedre dagtilbudene til utviklingshemmede spiller mange forskjellige og viktige roller i mennesker med utviklingshemming sine liv. Det er derimot ikke som arbeid i den forstand jeg tenker på arbeid, som et middel til livsopphold. Jeg ønsker jo selvfølgelig også en jobb jeg trives i, med et sosialt nettverk jeg kan benytte meg av, hvor jeg kan drive med selvrealisering og få prisstige. Hadde jeg derimot ikke fått betalt for jobben jeg gjorde så kunne jeg ikke fortsatt å jobbe der fordi da hadde ikke resten av hverdagen min gått rundt. Derimot om jeg ikke hadde hatt behov for pengene, så kunne det fremdeles være at jeg kunne jobbet, mange av oss velger jo faktisk å jobbe frivillig for ting vi synes er viktige. Derimot kan det være at kriteriene for hva som føles meningsfullt er annerledes når de pengene en får egentlig ikke er så relevante.

7.4. Den stille reformen – de som når målet selv om tiltakene mangler

Felles for den litteraturen som er gjennomgått, enten den er hentet fra innsamlingslitteraturen eller bakgrunns litteraturen, er den tydelige oppfatningen om ordinært arbeid som et ideale og overordnet politisk mål. Problemet er at det ikke synes å være hverken tiltak eller planer for å fremme et slikt mål. Likevel ser vi at noen kommer seg ut i ordinært arbeid eller tilnærmedesvis ordinært arbeid. To av dem er presentert tidligere, Marte Wexelsen Goksøyr og Wenche Jensen, begge kvinner med utviklingshemming. De har ikke kommet gratis til målet, men de har på hver sitt vis beskrevet en ny identitet og forståelse. De tar det for det første målet om at alle skal kunne få jobb og delta i arbeidslivet for gitt. De har for det andre en tro på at de kan bidra og at deres bidrag er viktige. Dette er en trend eller en utvikling som kanskje avviklingen av institusjonsomsorgen ikke var oppmerksom på eller ikke omtalte, og som derfor kan være en stille reform som kan få enda større betydning i tiden som kommer. For selv om trenden for hvor utviklingshemmede jobber stort sett er at de havner lengre ned på tiltakstrappen, er det også flere som jobber i ordinært arbeid nå enn noen gang tidligere i følge rapporten til Tøssebro og Söderström. I tillegg har enkelte jobber som tidligere var nærmest utenkelige. Denne stille reformen omtales også i boken *Utviklingshemming og deltakelse* (Ellingsen 2014) og kanskje er det nettopp denne måten vi får utviklingshemmede inn i ordinært arbeid, å gi dem troen på og støtte i at selvfølgelig skal de ut i arbeid på samme måte som alle oss andre fordi de har noe å bidra med.

Litteratur

Grunnloven (1814) (2014 13. mai) *Kongeriket Norges Grunnlov*. Hentet 24. april. 2014 fra www.lovdatabasen.no/dokument/NL/lov/1814-05-17#KAPITTEL_1-5

Berge, T., Lichtwarck, W. & Sandvin, J. (1999) *Arbeidets sosiale betydning: sider ved arbeid for personer med utviklingshemming*. (1005) Nordlands forskning

Dalland, O. (2012) *Metode og oppgaveskriving. 5.utg* Gyldendal Akademisk: Oslo

Ellingsen, K. E. (2014) *Utviklingshemming og deltakelse*. Universitetsforlaget: Oslo

Gitlesen, J. P. (udatert) *Vi mener*. Hentet 30. april.2014 fra www.nfunorge.org/no/Sider-utenfor-strukturen/Rettigheter-/Arbeid/

Gitlesen, J. P. (2013, februar) *Arbeid, yrkesopplæring og politikk*. Hentet 30. april.2014 fra <http://www.nfunorge.org/PageFiles/8438/SOR-rapport%20Gitlesen.pdf>

Goksøyr, M. W. (2012) *Jeg vil leve*. Forlaget Oktober: Otta

Hart, S. & Schwartz, R. (2008) *Fra interaksjon til relasjon*. Gyldendal Akademisk: Oslo

Jensen, W. (2010) *Mitt liv som utviklingshemmet*. Publica: Sandnes

NAKU (2011, 27. oktober) *Arbeid, sysselsetting og aktivitet*. Hentet 24. april.2014 fra <http://naku.no/node/795>

Kittelsaa, A. i Ellingsen, K. E. (red) (2014) *Vernepleierfaglig kompetanse og faglig skjønn*. Universitetsforlaget: Oslo

Olsen, T. (2009) *Versjoner av arbeid dagaktivitet og arbeid etter avviklingen av institusjonsomsorgen*. Uppsala Universitet: Uppsala

Olsson, H. & Sörensen, S. (2003) *Forskningsprosessen: kvalitative og kvantitative perspektiver*. Gyldendal Akademisk: Oslo

Reinertsen, S. (2012) *Arbeids- og aktivitetssituasjonen blant personer med psykisk utviklingshemming*. NAKU: Trondheim

Sandvin, J. T. i Ellingsen, K. E. (red) (2014) *Utviklingshemming og deltakelse*. Universitetsforlaget: Oslo

Stigen, A. (1973) *Arbeid og menneskeverd arbeidet og dets plass i livet i historisk, politisk, filosofisk og allmennmenneskelig perspektiv*. Gyldendal Norsk Forlag: Oslo

Söderström, S. & Tøssebro, J. (2011) *Innfridde mål eller brutte visjoner? Noen hovedlinjer i utviklingen av levekår og tjenester for utviklingshemmede*. NTNU Samfunnsforskning AS: Trondheim

Thorsen, K & Hegdal, U. (2007) *Om betydningen av arbeid, dagsenter- og aktivitetstilbud for mennesker med utviklingshemming*. Hentet 30. april. 2014 fra http://www.habilinfo.no/sitefiles/4055/Arkiv_Rapport/Artikler/2007/Hegdal_og_Thorsen__Betydningen_av_arbeid__1_07.pdf

Tøssebro, J. i Ellingsen, K. E. (red) (2014) *Utviklingshemming og deltakelse*. Universitetsforlaget: Oslo